

Mirsena Alibašić*

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

ORCID: 0000-0003-3668-5534

POLOŽAJ BRANIOCA U POSTUPKU ZA IZRUČENJE U REPUBLICI SRBIJI**

SAŽETAK: Izručenje odnosno ekstradicija okrivljenog ili osuđenog je zakonom regulisan postupak kojim se omogućava vođenje krivičnog postupka i izvršenje krivične sankcije prema navedenim licima u drugoj državi. S obzirom na to da je zakonom regulisan postupak ekstradicije okrivljenog ili osuđenog, postavlja se pitanje položaja branioca u tom postupku. Primenom normativnog metoda u ovom radu, kroz analizu zakonskih odredaba i odredaba međunarodnih ugovora, na sistematski način je predstavljen položaj branioca u postupku ekstradicije u Republici Srbiji, odnosno njegova prava, obaveze i ovlašćenja u svakoj fazi tog postupka sa kritičkim osvrtom na pojedina zakonska rešenja. Takođe, predstavljeni su međunarodni standardi koji se odnose na ulogu i aktivnosti Komiteta protiv torture i Evropskog suda za ljudska prava u vezi sa regulisanjem i primenom postupka ekstradicije i položaja branioca u tom postupku.

Ključne reči: branilac, advokat, ekstradicija, izručenje, predaja, krivični postupak

---

* email: mirsena.alibasic@hotmail.com, doktorand.

** Rad je primljen 16. 8. 2022, a prihvaćen je za objavljivanje 14. 9. 2022. godine.

UVOD

Položaj branioca u ekstradicionom postupku je neophodno analizirati i prezentovati istovremeno sa zakonskim odredbama kojima se reguliše celokupan postupak ekstradicije i određenim međunarodnopravnim standardima. Drugim rečima, bilo bi restriktivno govoriti o položaju branioca a pritom ne objasniti strukturu i značaj postupka ekstradicije. U tom slučaju neophodno je analizirati procesnu prirodu i značaj instituta odbrane i ekstradicije istovremeno i u uzajamnoj vezi.

Ekstradicija predstavlja izdavanje okrivljenih ili osuđenih lica državi na čijoj je teritoriji izvršeno krivično delo, na njeno izričito traženje.¹ Može da bude aktivna (kad domaća država traži izdavanje) i pasivna (kad domaća država odobrava izdavanje). Bez obzira na to o kojoj je reč, u teoriji nisu jedinstvena mišljenja u pogledu pravne prirode ekstradicije. Po jednoj grupi autora ekstradicija je institut međunarodnog krivičnog prava, a po drugoj radi se o institutu međunarodnog javnog prava ako je uređena ugovorima, odnosno konvencijama, a u odsustvu tih konvencija ona je institut materijalnog i procesnog prava i javnopravni akt državnih organa.² Ekstradicijom se reguliše, ne samo pravno, već i političko pitanje, posebno u slučajevima kada učinilac krivičnog dela, pre ili posle suđenja, u nameri da izbegne krivičnu odgovornost, napusti teritoriju države gde je delo učinjeno i pobegne u inostranstvo.³ Koncept ekstradicije nije nova ideja, to je jedna od najstarijih institucija čije se poreklo može pratiti do prošlih civilizacija.⁴

Specifičnosti instituta ekstradicije otvaraju pitanje položaja i uloge branioca u tom postupku, odnosno uslovljavaju potrebu za analiziranjem važnosti i svrsishodnosti odredaba ekstradicionog postupka kojima se regulišu prava, obaveze i ovlašćenja branioca. Ovo pitanje je važno iz više razloga, najpre s aspekta poštovanja ustavnih prava i opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava, zatim s aspekta pravičnog vođenja postupka, kao i s aspekta zakonskih propisa u smislu *de lege lata* i *de lege ferenda*. Kada je reč o pravnoj prirodi procesnog položaja branioca, u teoriji se pretežno ističu sledeća shvatanja: 1. branilac kao pomagač okrivljenog; 2. branilac kao zastupnik okrivljenog;

---

¹ Božić, V., Leštanin, B., Nikač, Ž. (2018). Ekstradicija kao vid međunarodne saradnje u izdavanju lica sa osvrtnom na postupanje policije. U: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Prištini* (ur. Vujović, O.). Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet u Prištini, 162.

² Radulović, D. (2012). Ekstradicija kao oblik međunarodne krivičnopravne saradnje. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 50 (1–2), 146.

³ Jovašević, D. (2018). Ekstradicija u pravu Republike Srbije. *Vojno delo*, 70 (6), 143.

⁴ Stefanovska, V. (2016). Extradition as a tool of inter-state cooperation: Resolving issues about the obligation to extradite. *Journal of Liberty and International Affairs*, 2 (2), 39.

3. branilac kao lice koje pruža potporu i podršku okrivljenom tokom postupka;
4. branilac kao pomoćnik suda.⁵ Od navedenih shvatanja, u postupku izručenja branilac se prvenstveno pojavljuje kao pomagač okrivljenog, u smislu da mu ukazuje i objašnjava njegova prava i obaveze, strukturu postupka i druge pravne i tehničke situacije, i na stručan način pred sudom u postupku obrazlaže relevantne navode lica čije se izručenje zahteva. Međutim, važno pitanje u pogledu uloge branioca u postupku izručenja jeste da li je odbrana, prema sadašnjem zakonskom rešenju i praksi sudova, u mogućnosti da efikasno istakne suštinske navode koji se tiču procesnog položaja i fizičkog tretmana okrivljenog u zemlji koja je tražila izručenje, u skladu sa čl. 3. i 6. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda sa dodatnim protokolima.⁶ Odbrana ne može da se osloni na garancije koje (barem načelno) sadrži zakon kojim se reguliše krivični postupak, a tiču se osnovnih prava odbrane i prava na žalbu,⁷ međutim, branilac može ukazati postupajućem sudu na potencijalno kršenje prava iz navedene Evropske konvencije o ljudskim pravima, s obzirom da je Republika Srbija potpisnica navedene konvencije čije se odredbe neposredno primenjuju u pravnom sistemu Republike Srbije. Tako, na primer, čl. 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima garantuje pravo na pravično suđenje, što između ostalog podrazumeva i pravo na odbranu u smislu vremena i mogućnosti za njeno pripremanje i pravo na branioca, a kršenje ovog prava može biti razlog za donošenje odluke kojom se odbija izručenje.⁸ Međutim, u teoriji postoje određeni zaključci da su procesne delatnosti advokata vrlo raznovrsne i da to doprinosi urednosti procesne forme i donošenju pravične odluke u vezi sa vođenjem krivičnog postupka.⁹

---

⁵ Cakić, S. (2017). *Položaj branioca u krivičnom postupku*, masterski rad. Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 12.

⁶ Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda izmenjena u skladu sa protokolom br. 11, ratifikovana 2003. godine – EKLJP ili Evropska konvencija, *Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 9/03, 5/05, 7/05. i *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 12/10.

⁷ Hrle, V. (2020). Primena standarda i garancija iz čl. 3. i 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima u postupku ekstradicije. *Branilac*, 133 (1), 49.

⁸ Bajović, V. (2021). Razlozi za odbijanje ekstradicije u praksi evropskog suda za zaštitu ljudskih prava. U: *Kaznena reakcija u Srbiji* (ur. Ignjatović, Đ.). Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 263–266.

⁹ Više o tome: Монастирська, В. Ю. (2019). *Повноваження адвоката при здійсненні видачі (екстрадиції) особи*. Юридична наук, 102 (12), 377.

PRAVNI OKVIR EKSTRADICIJE I ANGAŽOVANJA BRANIOCA U POSTUPKU ZA IZRUČENJE

Propisi koji se odnose na postupak ekstradicije i angažovanja branioca su uglavnom procesne prirode s obzirom na to da su sastavni deo i predmet zakona kojima se reguliše vođenje krivičnog postupka i postupka pružanja međunarodne pomoći u krivičnim stvarima. U tom smislu je važno predstaviti relevantne zakonske akte i međunarodne ugovore, njihovo važenje i međusobni odnos, kako bi se moglo potpunije i istovremeno sagledati priroda i uzajamna povezanost propisa koji se odnose na postupak ekstradicije i angažovanje i postupanje branioca, kao i eventualni *de facto* i *de iure* problemi koji mogu proizaći iz takve uzajamne povezanosti.

Zakonski propisi

Ekstradicija predstavlja jedan od oblika pružanja međunarodne krivičnopravne pomoći i kao takav uređen je Zakonom o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima Republike Srbije (u daljem tekstu: ZMPPKS)¹⁰. Pod ekstradicijom se u smislu ovog propisa podrazumeva izručenje okrivljenog drugoj državi radi vođenja krivičnog postupka ili osuđenog radi izvršenja krivične sankcije (čl. 13. ZMPPKS). Osnovne odredbe ZMPPKS-a odnose se na sve oblike pružanja međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima pa samim tim i na postupak ekstradicije.¹¹ Prema istom zakonu odredbe koje se odnose samo na postupak ekstradicije su određene čl. 13–40, među kojima su odredbe materijalnopravnog karaktera i odnose se na predmet izručenja i pretpostavke za izručenje, a koje se ne tiču položaja branioca i njima se ne reguliše niti materijalnopravna, niti procesnopravna uloga branioca u postupku ekstradicije.¹² Važno je istaći da Ustav Republike Srbije (u daljem tekstu:

---

¹⁰ Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima RS, *Službeni glasnik RS*, br. 20/2009.

¹¹ Drugi oblici pružanja međunarodne pravne pomoći koji se regulišu istim zakonom – ZMPPKS-om su preuzimanje i ustupanje krivičnog gonjenja, izvršenje krivične presude i ostali oblici procesnog karaktera u smislu čl. 2. ZMPPKS-a.

¹² Prema čl. 13, 14. i 15. ZMPPKS-a predmet izručenja kao oblika međunarodne krivičnopravne pomoći jeste izručenje radi vođenja krivičnog postupka ili izvršenja krivične sankcije, i to samo za krivično delo zbog kojeg se podnosi zamolnica za izručenje. U čl. 16. navedenog zakona određuju se pretpostavke za izručenje lica stranoj državi, a to su da lice čije se izručenje zahteva nije državljanin R. Srbije, da krivično delo za koje se zahteva izručenje nije učinjeno na teritoriji R. Srbije, ili protiv nje ili njenih državljana, da se u R. Srbiji ne vodi postupak u vezi sa istim krivičnim delom za isto lice, da je utvrđena istovetnost lica čije se izručenje zahteva, da ima dovoljno dokaza za osnovanu sumnju da je lice čije se izručenje

Ustav)¹³ ne sadrži odredbe koje se direktno tiču postupka ekstradicije odnosno izručenja, ali sadrži odredbe koji se tiču krivičnog postupka i prava okrivljenih i osuđenih lica. Takođe, u Ustavu ne postoje bilo kakva ograničenja u pogledu zabrane izručenja domaćih državljana, za razliku od ranijih ustava koji su važili pre 2006. godine,¹⁴ međutim, to pitanje se postavilo kao sporno prilikom zaključenja i ratifikacije bilateralnog ugovora o izručenju sa Sjedinjenim Američkim Državama,¹⁵ gde je Ministarstvo Republike Srbije negodovalo da se omogući izručenje domaćih državljana SAD-u, ali je na kraju u navedenom ugovoru uneta odredba da državljanstvo neće biti osnov za odbijanje izručenja.

Položaj branioca uređen je najpre Ustavom, a potom i zakonima kojima se reguliše vođenje krivičnog postupka, prevashodno Zakonikom o krivičnom postupku (u daljem tekstu: ZKP).¹⁶ Ustav propisuje da se jemči pravo na pravnu pomoć i da pravnu pomoć pruža advokatura (čl. 67. Ustava), zatim da se licu lišenom slobode bez odluke suda garantuje pravo da ne bude saslušan bez prisustva branioca koga samo izabere ili branioca koji će mu besplatno pružiti pravnu pomoć ako ne može da je plati (čl. 29, st. 1. Ustava), i da svako ko je okrivljen ima pravo na branioca, a u slučaju da ne može da snosi troškove branioca, ima pravo na besplatnog branioca ako je to u interesu pravičnosti (čl. 33, st. 3. Ustava), kao i da preko svog branioca izvodi dokaze u krivičnom postupku (čl. 33, st. 5. Ustava). Uloga branioca, koja se garantuje Ustavom, bliže i detaljnije je određena odredbama ZKP-a, ali se u pogledu pružanja međunarodne krivičnopravne pomoći u ZMPPKS-u nalaze dodatne odredbe koje upućuju na ulogu i položaj branioca, s tim što se odredbe ZKP-a supsidijarno primenjuju u slučaju da ZMPPKS-om nije drugačije određeno.¹⁷

---

zahteva učinilo krivično delo za koje se tereti odnosno za koje je osuđen, i još tri dodatna uslova: da postoje uslovi za ponavljanje krivičnog postupka ako se traži izručenje lica za krivično delo za koje je već pravnosnažno osuđen u R. Srbiji, da će se u slučaju osude u odsustvu postupak ponoviti u prisustvu lica čije se izručenje zahteva, i da se ne izrekne smrtna kazna za krivično delo koje je predmet izručenja i za koje je prema pravu države molilje zaprečena smrtna kazna. Sve ove odredbe ne upućuju na bilo kakav položaj i ulogu branioca.

¹³ Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006. i 115/2021.

¹⁴ Škulić, M. (2020). *Međunarodno krivično pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 513.

¹⁵ Zakon o potvrđivanju ugovora između Republike Srbije i Sjedinjenih Američkih Država o izručenju, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 2/2019.

¹⁶ Zakon o krivičnom postupku RS, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021. – odluka US i 62/2021. – odluka US.

¹⁷ Ovde se u načelu ukazuje da se položaj branioca tiče samo krivičnog postupka, a svrha pružanja međunarodne pravne pomoći u krivičnim stvarima se takođe tiče vođenja krivičnog postupka ili izvršenja krivične sankcije. Međutim, u pozitivnom pravnom sistemu Republike Srbije položaj branioca se reguliše i Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br.85/2005, kao i

Cilj i svrha krivičnog postupka, koji se uređuje ZKP-om, jeste rešavanje *cause criminalis* odnosno predmeta krivičnog postupka povodom čega sud donosi određene odluke,¹⁸ a svrha ekstradicije, pored izvršenja krivične sankcije, jeste i vođenje krivičnog postupka.

Prethodno navedeni propisi, koji se odnose na ekstradiciju i položaj branioca, ukazuju na to da postoji njihova uzajamna povezanost koja je „upućujućeg“ karaktera u smislu da Ustav garantuje opšta prava koja se detaljnije regulišu zakonima, a da ZMPPKS u čl. 1. ukazuje na prioritet primene potvrđenih međunarodnih ugovora i u čl. 12. upućuje na primenu ZKP-a, pa se na taj način ne može govoriti o jedinstvenom opštem zakonskom aktu koji detaljno i potpuno reguliše položaj branioca u postupku ekstradicije u R. Srbiji. Međutim, može se govoriti o doslednosti principu zakonitosti u smislu da se sprovođenje postupka ekstradicije i uloga branioca u tom postupku ostvaruju dosledno i u skladu sa prethodno propisanim zakonskim odredbama, a ne proizvoljno na osnovu običaja, sudske prakse ili primenom analogije. Doslednost principu zakonitosti je karakteristika evropsko-kontinentalnog pravnog sistema koji je razvijen u smislu regulative i u Republici Srbiji gde se većina pravno relevantnih odnosa uređuje normama u formi zakona i drugih opštih akata koje donose organi zakonodavne i izvršne vlasti.¹⁹

Odredbe međunarodnih ugovora

Ekstradicija kao oblik pružanja međunarodne pomoći u krivičnim stvarima je predmet regulisanja međunarodnih ugovora. Ugovor o ekstradiciji može biti bilateralni – između dve države, regionalni – između više država određenog regiona i multilateralni – koji se zaključuje između svih država ili većeg broja država.²⁰ Na međunarodnom nivou od važnosti je Evropska konvencija o ekstradiciji koja je ratifikovana od strane Savezne Republike Jugoslavije i Konvencija o transferu osuđenih lica, čiji su dodatni protokoli kasnije takođe ratifikovani odnosno prihvaćeni i potvrđeni i važe kao deo našeg sadašnjeg nacionalnog pravnog sistema.²¹ Međunarodni ugovori koji se tiču pružanja pravne pomoći

---

Zakonom o prekršajima, *Službeni glasnik RS*, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016. – odluka US, 91/2019. i 91/2019. – dr. zakon, gde takođe ZKP ima supsidijarnu primenu.

¹⁸ Škulić, M. (2019). *Krivično procesno pravo*. Beograd: Službeni glasnik, 125.

¹⁹ Nikolić, D. (2009). Elementi sudskog prava u pravnom sistemu Srbije i Evropske unije. U: *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* (ur. Jovanović, M., Boškov, Ž. i dr.). Novi Sad: Matica srpska, 7.

²⁰ Jovašević, D. (2018). Ekstradicija i azil u svetlu zaštite ljudskih prava migranata. *Institut za kriminološka i sociološka istraživanja*, 37 (2), 153.

²¹ Zakon o potvrđivanju evropske konvencije o ekstradiciji sa dodatnim protokolima RS, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 10/2001. i *Službeni glasnik RS*

u krivičnim stvarima uglavnom ne sadrže posebne odredbe koje se tiču uloge i položaja branilaca, ali se njima može regulisati položaj branioca.²² Potvrđeni međunarodni ugovori, koji u primeni imaju prioritet u odnosu na druge zakone u pogledu pružanja međunarodne krivičnopravne pomoći, moraju biti u skladu s Ustavom.²³ Ovo je od važnosti s obzirom na to da se postupak pružanja međunarodne krivičnopravne pomoći prvenstveno ostvaruje prema pravilima propisanim u potvrđenom međunarodnom ugovoru, a supsidijarno zakonom ako ne postoji takav ugovor ili ako njime nisu regulisana određena pitanja.²⁴ Osim prethodno navedene Evropske konvencije o ekstradiciji i Konvencije o transferu osuđenih lica sa dodatnim protokolima, R. Srbija je zaključila veći broj bilateralnih ugovora o izručenju sa pojedinim stranim državama, međutim njima se ne reguliše položaj branioca na direktan način, već se u pogledu njegovog položaja i drugih situacija upućuje na primenu prava države koja izručuje određeno lice (u daljem tekstu: zamoljena država).²⁵ S obzirom na sličnu sadr-

---

– *Međunarodni ugovori* br. 12/2010. i Zakon o potvrđivanju konvencije o transferu osuđenih lica sa dodatnim protokolom RS, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/2001.

²² Primer da se međunarodnim ugovorom reguliše položaj branioca prilikom pružanja međunarodne krivičnopravne pomoći jeste Zakon o potvrđivanju ugovora između Republike Srbije i Crne Gore o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim stvarima, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 1/2010, gde se u čl. 2, st. 4. propisuje da advokati upisani u advokatski imenik u jednoj od država ugovornica, mogu zastupati stranke u postupcima pred sudovima i drugim nadležnim organima druge države ugovornice.

²³ Radi primene međunarodnih ugovora i konvencija u R. Srbiji, isti moraju biti u skladu sa Ustavom i prihvaćeni odnosno potvrđeni zakonom kako je to određeno ustavnim odredbom u čl. 16. Ustava R. Srbije.

²⁴ Škuljić, M. (2020). *Međunarodno krivično pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 507.

²⁵ Tako na primer, Uredbom o ratifikaciji sporazuma između SFRJ i Savezne Republike Nemačke o izdavanju od 1976. godine (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, br. 17/76) u čl. 33. propisuje da će se na postupak izručenja i pritvaranja primeniti pravo zamoljene države. Na vrlo sličan način je regulisana ekstradicija ratifikovanim Ugovorom o izdavanju između SFRJ i Republike Austrije od 1983. godine (*Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 2/83), kojim se, u pogledu sprovođenja postupka u vezi sa izdavanjem i pritvaranjem, takođe upućuje da će se primeniti pravo zamoljene države. Ratifikovani Ugovor između Republike Srbije i Republike Hrvatske o izručenju (*Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 13/10), zatim Ugovor o izručenju između Republike Srbije i Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 16/2014, imaju istovetnu sadržinu kao i prethodno navedeni ugovori s Austrijom i Nemačkom, i takođe ni u njima ne postoje posebne odredbe koje se odnose na branioca. Međutim, Međunarodni ugovor o pomoći u građanskim i krivičnim stvarima između Republike Srbije i Republike Crne Gore, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 1/10, u čl. 2, st. 4. propisuje da advokati, koji su upisani u advokatski imenik u jednoj od država ugovornica, mogu da zastupaju stranke u postupcima pred sudovima i drugim nadležnim organima druge države ugovornice, što je od važnosti za položaj branioca, naročito uzevši u obzir odredbu čl. 23. Međunarodnog ugovora o izručenju između Republike Srbije i Republike Crne Gore,

žinu odredaba bilateralnih ugovora o izručenju, evidentno je da postoji jedan međunarodni standard u pogledu njihove sadržine odnosno propisa koji se odnose na postupak ekstradicije. Sa druge strane, Ustavom i zakonima R. Srbije nije isključena mogućnost da se međunarodnim ugovorima bliže reguliše položaj i uloga branioca u postupku izručenja.

U vezi sa međunarodnim propisima, kojima se regulišu angažovanje i položaj branica, najpre Evropskom konvencijom o ljudskim pravima koju je Republika Srbija potvrdila zajedno sa dodatnim protokolima, osim protokola 16,²⁶ u čl. 6, st. 3. t. (c), garantuje se pravo okrivljenog na branioca i na besplatnog branioca. S tim u vezi sprovođenje postupka sa ograničavanjem prava na odbranu ili onemogućavanjem komunikacije sa braniocem mogu biti razlozi za nepravično vođenje postupka,²⁷ međutim, u praksi Evropskog suda za ljudska prava zauzet je stav da se navedeni čl. 6. ne primenjuje na procesne garancije prilikom izručenja.²⁸ Pravo na odbranu je regulisano i drugim međunarodnim ugovorima koji su ratifikovani u nacionalnom pravnom sistemu Republike Srbije, poput Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima²⁹ u čl. 14, st. 3, t. b, kao i Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima³⁰ u čl. 11, st. 1. koji su od velikog značaja i važnosti u međunarodnoj zajednici.

Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 1/11, kojom se, takođe kao u prethodno navedenim ugovorima, upućuje da će se u vezi sa postupkom pritvaranja i izručenja primeniti pravo zamoljene države.

²⁶ Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa dodatnim protokolima (*Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 9/2003, 5/2005. i 7/2005. – ispr. i *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 12/2010. i 10/2015), dostupno na internet adresi <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-ratifikaciji-evropske-konvencije-ljudska-prava-osnovne-slobode.html>, pristupljeno dana 21. 5. 2022. godine.

²⁷ Kamber, K. (2014). *Izručenje u kontekstu Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*. Ghent: Univerziteit Gent, 20.

²⁸ U prilog navedenoj tvrdnji da ne postoji jedinstveno stanovište o pravnoj prirodi ekstradicije govori i praksa Evropskog suda za ljudska prava, iz nekoliko predmeta. Od posebnog je značaja stav koji je sud zauzeo u presudama *Maouia protiv Francuske* i *Matmakulov i Askarov protiv Turske*. Naime, sud je, u predmetu *Matmakulov*, pozivajući se na prethodni stav iz presude *Maouia*, izgradio pravno stanovište da je postupak ekstradicije (u zemlji u kojoj se sprovodi taj postupak, a po zahtevu zemlje molilje), zapravo postupak u vezi sa ulaskom, boravkom, i udaljavanjem stranca iz zemlje, i da kao takav ne može biti predmet zaštite koju predviđa čl. 6. Evropske konvencije, s obzirom da se u njemu ne odlučuje o krivičnoj optužbi protiv okrivljenog: Hrle, V. (2020). Primena standarda i garancija iz čl. 3. i 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima u postupku ekstradicije. *Branič*, 133 (1), 52.

²⁹ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/1971.

³⁰ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, dostupna na internet adresi <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>, pristupljeno 23. 7. 2022.

EKSTRADICIONI POSTUPAK I POSTUPANJE BRANIOCA

Pregledan i koherentan pristup pitanju položaja branioca u postupku ekstradicije podrazumeva razmatranje i prikaz njegovih prava, ovlašćenja i dužnosti, od početka pa do kraja postupka, kako je to uređeno ZMPPKS-om. To se pre svega odnosi na postupak izručenja lica stranoj državi (državi moli-lji), ali se istim zakonom uređuju i uslovi odnosno pretpostavke za izručenje okrivljenog ili osuđenog R. Srbiji.³¹ ZMPPKS predviđa da se postupak ekstradicije odvija u tri faze, a to su postupak pred istražnim sudijom (čl. 18–26), postupak pred vanpretresnim većem (čl. 27–30) i postupak pred ministrom (čl. 31–37), a u ovom radu će se predstaviti položaj branioca u svakoj od navedenih faza postupka.

Postupak pred istražnim sudijom

Izručenje okrivljenog ili osuđenog stranoj državi započinje na osnovu uredne zamolnice koju strana država upućuje Republici Srbiji i koja se preko ministarstva nadležnog za pravosuđe dostavlja sudu na čijem području boravi ili se zatekne lice čije se izručenje traži. Postupak izručenja može početi i u slučaju pritvaranja pre zamolnice, o čemu će kasnije biti više reči. Urednu sadržinu zamolnice proverava nadležni organ zamoljene države kome je zamolnica upućena, koji može vratiti zamolnicu radi dopune ili ispravke, uz određivanje roka koji ne može biti duži od dva meseca.³² Ukoliko je mesto boravka lica čije

³¹ Uslovi za izručenje R. Srbiji jesu pretpostavke za izručenje stranoj državi određene u čl. 16. ZMPPKS-a, o kojima je bilo ranije reči, i opšte pretpostavke za pružanje međunarodne krivičnopravne pomoći određene u čl. 7. ZMPPKS-a: da je delo za koje se zahteva izručenje kažnjivo i prema pravu R. Srbije, da nije presuđena stvar u smislu principa *ne bis in idem*, da nije nastupila zastarelost ili nije data amnestija ili pomilovanje, da nije u pitanju političko krivično delo ili delo koje se sastoji u povredi vojnih dužnosti i ako pružanje međunarodne pravne pomoći ne bi povredilo suverenitet, bezbednost, javni poredak ili druge interese od suštinskog značaja za R. Srbiju. Zatim, prema čl. 38, st. 1. ZMPPKS-a uslovi za izručenje R. Srbiji jesu ako se protiv lica koje se nalazi u stranoj državi pred domaćim sudom vodi krivični postupak ili mu je domaći sud pravnosnažnom odlukom izrekao krivičnu sankciju.

³² Urednost zamolnice je bliže propisana u čl. 5. ZMPPKS-a, gde je potrebno da zamolnica sadrži naziv organa koji je sačinio zamolnicu; naziv organa kome se zamolnica upućuje, a ukoliko nije poznat njegov tačan naziv, oznaku „nadležni državni organ“, uz naziv zamoljene države; pravni osnov za pružanje međunarodne pravne pomoći; oznaku krivičnog predmeta, zakonski naziv krivičnog dela, tekst odgovarajuće odredbe zakona i sažet opis činjeničnog stanja; opis radnje međunarodne pravne pomoći koja se traži i razlog za podnošenje zamolnice; podatke o državljanstvu i druge lične podatke lica, odnosno naziv i sedište pravnog lica u odnosu na koje se traži međunarodna pravna pomoć, kao i njegovo

se izručenje zahteva nepoznato, policija utvrđuje gde se to lice nalazi, a istražni sudija će, pod uslovom da je zamolnica podneta u skladu sa čl. 5. i čl. 15, izdati naredbu za dovođenje koju će policija sprovesti odmah (čl. 18. ZMPPKS).³³ Uloga policije u ovom slučaju je važna za hitno i pravovremeno lociranje traženih lica i njihovo lišenje slobode.³⁴ Na zahtev države molilje istražni sudija može da naredi pretresanje lica čije se izručenje zahteva i prostorija u kojima to lice boravi (čl. 19, st. 1. ZMPPKS).³⁵ Na pretresanje će se primeniti odredbe ZKP-a, odnosno držalac ili lice na kome će se pretresanje preduzeti poučice se da ima pravo da uzme advokata, odnosno branioca koji može prisustvovati pretresanju. Ako držalac ili lice na kome će se pretresanje preduzeti zahteva prisustvo advokata, odnosno branioca, početak pretresanja će se odložiti do njegovog dolaska, a najduže za tri časa. Izuzetno, pretresanje će se obaviti bez pouke prava na branioca i prisustva branioca ukoliko se pretpostavlja oružani otpor ili druga vrsta nasilja, ili se očigledno priprema ili je otpočelo uništavanje važnih tragova i predmeta, ili je držalac prostorija nedostupan (čl. 156, st. 2. i 3. ZKP). Nakon dovođenja istražni sudija će najpre utvrditi istovetnost lica čije se izručenje zahteva i potom ga obavestiti o razlozima njegovog dovođenja i dokazima na osnovu kojih se zahteva njegovo izručenje, i poučiti o njegovim pravima. Jedno od tih prava je i pravo da može da uzme branioca i da branilac prisustvuje njegovom saslušanju (čl. 20, st. 1. ZMPPKS-a).³⁶ Uko-

---

svojsvo u postupku; druge podatke koji mogu biti od značaja za postupanje po zamolnici. Zamolnica, kao i pismena koje dostavljaju pravosudni i drugi nadležni organi moraju biti potpisani i overeni od strane nadležnog organa. Zamolnica i pismena dostavljaju se sa prevodom na jezik zamoljene države ili prevodom na engleski jezik. Prevod mora biti overen od strane sudskog tumača.

³³ Zakonskim odredbama nije regulisano postupanje policijskog organa u smislu saslušanja lica čije se izručenje zahteva, već se samo navodi da će policija odmah izvršiti naredbu suda o dovođenju radi saslušanja pred istražnim sudijom. Stoga se pretpostavlja da se saslušanje pred policijskim organom i pred javnim tužilaštvom ne obavlja u postupku ekstradicije, već samo pred istražnim sudijom, pa je u tom slučaju uloga branioca istovetna kao i kod saslušanja drugih okrivljenih pred policijom ili pred javnim tužilaštvom koji postupci se ne tiču ekstradicije.

³⁴ Gajić, Z., Spasić, D. (2014). Ekstradicija i postupanje policije sa stranom međunarodnom potencijom. *Bezbednost*, 5 (1), 155.

³⁵ Pretresanje na zahtev države molilje je bliže regulisano u čl. 19. ZMPPKS-a. Predmeti krivičnog dela pronađeni prilikom pretresanja i imovinska korist pribavljena krivičnim delom privremeno će se oduzeti od lica čije izručenje se zahteva. Privremeno oduzimanje traje do donošenja odluke o pritvoru ili drugoj meri za obezbeđenje prisustva lica čije izručenje se zahteva, ali najduže 48 sati od njegovog privođenja. Ako se predmeti obavezno oduzimaju po zakonu Republike Srbije, istražni sudija ih privremeno može predati državi molilji uz uslov da budu vraćeni u roku koji on odredi. U slučaju da izručenje bude dozvoljeno, predmeti i imovinska korist predaju se državi molilji (čl. 19, st. 2, 3. i 4. ZMPPKS).

³⁶ U ovom slučaju uloga branioca je zahtevnija s obzirom da istražni sudija pri saslušanju proverava sve navode iz zamolnice, utvrđuje istovetnost lica čije se izručenje

liko se lice, čije se izručenje zahteva, odrekne prava na branioca ili ukoliko ga ne obezbedi u roku od 24 časa od kada je poučeno o tom pravu, biće mu postavljen branilac po službenoj dužnosti (čl. 20, st. 2. ZMPPKS). Saslušanju lica čije se izručenje zahteva o svim okolnostima bitnim za utvrđivanje postojanja pretpostavki za izručenje, a naročito o ličnim prilikama, državljanstvu, odnosu prema državi molilji i zahtevu za izručenje, prisustvovalaće branilac zajedno sa prethodno obavještenim javnim tužiocem (čl. 21. ZMPPKS). Nakon saslušanja istražni sudija može odrediti pritvor licu čije se izručenje traži ili drugu meru kojom se obezbeđuje njegovo prisustvo: 1) ako postoje okolnosti koje ukazuju na to da će se lice čije izručenje se zahteva sakriti ili pobeći i 2) ako postoje okolnosti koje ukazuju na to da će lice čije izručenje se zahteva ometati prikupljanje dokaza u postupku izručenja ili u krivičnom postupku pred sudom države molilje (čl. 22, st. 1. ZMPPKS-a).³⁷ U hitnim slučajevima nadležni organ države molilje može podneti zahtev za pritvaranje pre podnošenja zamolnice. Zahtev sadrži: 1) podatke potrebne za utvrđivanje istovetnosti lica čije izručenje će biti zatraženo; 2) činjenični opis i pravnu kvalifikaciju dela; 3) izjavu nadležnog organa države molilje o postojanju sudske odluke ili optužnog akta iz čl. 15, t. 3) ZMPPKS-a; 4) izjavu da će biti podneta zamolnica. Zahtev se domaćem pravosudnom organu ili policiji može podneti neposredno, preko ministarstva nadležnog za pravosuđe ili preko Međunarodne organizacije kriminalističke policije (INTERPOL). Pod uslovom uzajamnosti, raspisana međunarodna poternica se smatra zahtevom (čl. 24. ZMPPKS). Policija lišava slobode lica na koje se odnosi zahtev iz čl. 24. ovog zakona i odmah ga sprovodi istražnom sudiji. Kada ustanovi istovetnost dovedenog lica, istražni sudija ga obavještava o razlogu dovođenja i poučava ga o pravima iz čl. 20, st. 1, t. 1. do 4) ZMPPKS-a. Ako se lice čije izručenje se zahteva odrekne prava na branioca ili ako ga ne obezbedi u roku od 24 sata od kada je poučeno o tome, biće mu postavljen branilac po službenoj dužnosti (čl. 25. ZMPPKS). Nakon saslušanja dovedenog lica istražni sudija može odrediti pritvor. Rešenje o određivanju pritvora i pouku o roku za podnošenje zamolnice istražni sudija bez odlaganja dostavlja nadležnom organu države molilje u skladu sa čl. 24, st. 3. navedenog zakona, o čemu obavještava javnog tužioca. Ako je dostava

---

zahteva, a takođe može doneti odluku o pritvoru i naredbu o pretresu, a branilac mora u najkraćem roku biti upoznat sa svim činjenicama koje su od važnosti za saslušanje, kako bi mogao dosledno da pruži stručnu pomoć licu čije se izručenje zahteva.

³⁷ Pritvor može trajati najduže do izvršenja odluke o izručenju, ali ne duže od godinu dana od dana pritvaranja lica čije izručenje se zahteva. Po isteku svaka dva meseca od pravnosnažnosti rešenja o određivanju pritvora sud po službenoj dužnosti ispituje da li postoje razlozi za produženje ili ukidanje pritvora. Ako to opravdavaju posebni razlozi, istražni sudija može umesto pritvora odrediti drugu meru za obezbeđenje prisustva lica čije izručenje se zahteva (čl. 22, st. 3. i 4. ZMPPKS-a).

izvršena neposredno ili preko Međunarodne organizacije kriminalističke policije (Interpol), obaveštava se i ministarstvo nadležno za pravosuđe. Istražni sudija će ukinuti pritvor: 1) ako nadležni organ države molilje ne podnese zamolnicu u roku od 18 dana od dana pritvaranja; 2) ako prestanu razlozi zbog kojih je određen pritvor. Na zahtev nadležnog organa države molilje istražni sudija može da produži prethodno navedeni rok najviše do 40 dana od dana pritvaranja. Ako zamolnica ne bude podneta u propisanom odnosno određenom roku, lice se može ponovo pritvoriti jedino na osnovu čl. 22. ovog zakona (čl. 26. ZMPPKS). Istražni sudija će preduzeti odgovarajuće radnje radi utvrđivanja da li postoje pretpostavke za izručenje i dostaviti spise predmeta veću od troje sudija – vanpretresnom veću (čl. 23, st. 1. i 3. ZMPPKS).

U ovoj fazi postupka za izručenje pred istražnim sudijom, shodno čl. 71. ZKP-a, branilac će se, pre saslušanja lica čije se izručenje zahteva, upoznati sa sudskim predmetom i obaviti poverljivi razgovor, zatim branilac može podnositi podneske postupajućem sudu, prikupljati i dostavljati dokaze sudiji, predlagati da se pribave određeni dokazi (najčešće dokumentacija iz strane države) i predložiti da se nakon pribavljanja celokupne dokumentacije osumnjičeni ponovo sasluša i da mu se omogući da se izjasni na tu dokumentaciju i eventualno dopuni svoju izjavu.³⁸ U vezi sa određivanjem pritvora, delovanje branioca je usmereno na ukazivanje na okolnosti da se svrha pritvaranja može ostvariti blažom merom³⁹ ili da su prestali da postoje uslovi za određivanje pritvora, uz predlog da se pritvor ukine i eventualno zameni blažom merom. Kako ZMPPKS nigde ne propisuje mogućnost izjavljivanja žalbe na odluku o pritvoru, primenjuje se čl. 214. ZKP-a. Takođe, tokom saslušanja branilac može ukazati na važne činjenice i predložiti pribavljanje i izvođenje određenih dokaza u skladu sa čl. 68, st. 1, t. 9. ZKP-a, kojima se može dovesti u pitanje da li postoje pretpostavke za pružanje međunarodne pravne pomoći i

---

³⁸ U Zahtevu za zaštitu zakonitosti, po osnovu kojeg je Vrhovni kasacini sud Republike Srbije doneo odluku Kzz. 602/2019 od 19. 6. 2019. godine, branilac je naveo da je priložena dokumentacija uz molbu za izručenje nedovoljna i da nisu priloženi dokazi o postojanju osnovane sumnje da je okrivljeni učinio krivično delo povodom kojeg se zahteva njegovo izručenje. Ove navode je branilac isticao i pred prvostepenim i pred drugostepenim sudom. Navedena odluka Vrhovnog kasacionog suda je dostupna na pretraživaču zvanične internet adrese Vrhovnog kasacionog suda: https://www.vk.sud.rs/sr/solr-search-page/results?court_type=vks&matter=_none&registrant=_none&subject_number=&date_from=%5Bdate%5D=&date_to=%5Bdate%5D=&keywords=&phrase=&sorting=by_date_down&redirected=213&level=0&results=10, pristupljeno dana 23. 7. 2022. godine.

³⁹ ZMPPKS ne propisuje koje blaže mere od mere pritvora, pa će se u ovom slučaju shodno primeniti odredbe ZKP-a.

pretpostavke za izručenje, kao i činjenice koje su važne za ocenu istražnog sudije za donošenje odluke o pritvoru ili blažoj meri kojom se ostvaruje svrha pritvora.⁴⁰

Postupak pred vanpretresnim većem

U sledećoj fazi postupka, vanpretresno veće razmatra spise predmeta, kako bi utvrdilo da li su ispunjene opšte pretpostavke za pružanje međunarodne pomoći u krivičnim stvarima iz čl. 7. i pretpostavke za izručenje iz čl. 16. ZMPPKS-a,⁴¹ pa donosi rešenje o odbijanju izručenja ili o ispunjenosti pretpostavki. Rešenje kojim se odbija izručenje dostaviće se bez odlaganja neposredno višem sudu, koji će saslušati branioca i javnog tužioca, a potom doneti odluku kojom se potvrđuje, ukida ili preinačuje navedeno rešenje. Pravnosnažno rešenje o odbijanju izručenja će se dostaviti ministarstvu nadležnom za pravosuđe, a navedeno ministarstvo će o tome obavestiti državu molilju (čl. 28. ZMPPKS). Ukoliko vanpretresno veće donese rešenje o ispunjenosti pretpostavki, protiv tog rešenja se može izjaviti žalba u roku od tri dana neposredno višem sudu koji će saslušati javnog tužioca, lice čije se izručenje traži i njegovog branioca, a potom potvrditi, ukinuti ili preinačiti navedeno rešenje (čl. 29. ZMPPKS). Žalbu može podneti i branilac u skladu sa čl. 433, st. 1. ZKP-a. Pravnosnažno rešenje o ispunjenosti pretpostavki dostavlja se sa spisima ministarstvu nadležnom za pravosuđe (čl. 31, st. 4. ZMPPKS). Takođe, zakon uređuje i izručenje po pojednostavljenom postupku. Naime, u slučaju da se lice čije se izručenje zahteva, prilikom saslušanja pred istražnim sudijom saglasi da bude izručeno po pojednostavljenom postupku, istražni sudija će ga upoznati sa posledicama takve izjave, koja je neopoziva, i pitati da li je data dobrovoljno, o čemu će se sastaviti zapisnik. Zapisnik i spise istražni sudija će dostaviti vanpretresnom veću koje će bez odlaganja doneti rešenje o ispunjenju pretpostavki za izručenje, protiv kojeg rešenja nije dozvoljena žalba i koje se odmah prosleđuje ministru (čl. 30. ZMPPKS).

U ovoj fazi postupka za izručenje branilac ukazuje na sve činjenice i dokaze koji su od važnosti za ocenu o ispunjenosti pretpostavki za izručenje, i to u žalbi koju podnosi u skladu sa čl. 433, st. 1. ZKP-a na rešenje vanpretresnog veća kojim se utvrđuju pretpostavke za izručenje, kao i prilikom saslušanja pred neposredno višim sudom, koji u skladu sa zakonom treba da

⁴⁰ Navedene radnje ne predstavljaju izvorno pravo branioca već su to prava okrivljenog koje umesto njega i u njegovom interesu može preduzimati njegov branilac.

⁴¹ Ispunjenje opštih pretpostavki iz čl. 7. ZMPPKS-a je neophodno za sve oblike pružanja međunarodne pomoći u krivičnim stvarima, pa tako i za postupak izručenja, dok se pretpostavke iz čl. 16. ZMPPKS-a odnose samo na postupak izručenja.

potvrdi odluku vanpretresnog veća o odbijanju izručenja i koji donosi odluku o podnetoj žalbi na rešenje vanpretresnog veća o ispunjenju pretpostavki za izručenje. Takođe, u pogledu pojednostavljenog izručenja, branilac prethodno može upoznati lice čije se izručenje zahteva sa procesnim posledicama njegovog pristajanja na izručenje da je njegova saglasnost neopoziva i da nije dozvoljena žalba na rešenje o ispunjenosti pretpostavki za izručenje. Iako nije izričito zakonom propisano podnošenje vanrednih pravnih lekova na odluke koje su donete u postupku ekstradicije, shodno će se primeniti odredbe ZKP-a na osnovu kojih branilac može podnositi zahtev za ponavljanje krivičnog postupka i zahtev za zaštitu zakonitosti u postupku za izručenje.⁴²

Postupak pred ministrom

U postupku pred ministrom, samo onda kada je doneto rešenje o ispunjenosti pretpostavki za izručenje, ministar će doneti rešenje kojim se dozvoljava izručenje ili rešenje kojim se ne dozvoljava izručenje, i o tome obavestiti sud, lice čije se izručenje traži, državu molilju i ministarstvo nadležno za unutrašnje poslove (čl. 31. ZMPPKS-a). U rešenju kojim dozvoljava izručenje ministar nadležan za pravosuđe može: 1) usloviti izručenje u smislu čl. 14, st. 1. ZMPPKS-a, osim ako se izručeno lice izričito odreklo tih garancija; 2) postaviti druge uslove za izručenje (čl. 32. ZMPPKS). Rešenje kojim ne dozvoljava izručenje ministar nadležan za pravosuđe donosi ako nisu ispunjene pretpostavke iz čl. 7, st. 1, t. 4. i 5. prema kojima je potrebno da se zahtev za pružanje međunarodne pravne pomoći ne odnosi na političko krivično delo ili delo povezano sa političkim krivičnim delom, odnosno na krivično delo koje se sastoji isključivo u povredi vojnih dužnosti; da pružanje međunarodne pravne pomoći ne bi povredilo suverenitet, bezbednost, javni poredak ili druge interese od suštinskog značaja za Republiku Srbiju, i da su u postupku suđenja u odsustvu licu čije izručenje se zahteva bile ostvarene garancije pravičnog suđenja (čl. 33. ZMPPKS). Prethodno navedene pretpostavke koje proverava ministar su političke i nacionalne prirode i njih ne

---

⁴² Tako na primer u odluci Vrhovnog kasacionog suda Republike Srbije Kzz. OK. 23/2021 od 25. 11. 2021. godine odbijen je zahtev za zaštitu zakonitosti branioca koji je tvrdio da ne postoji optužba ovlašćenog tužioca povodom koje se izručenje zahteva. Takođe, odlukom istog suda Kzz. 37/2022 od 3. 2. 2022. godine odbijen je kao neosnovan zahtev za zaštitu zakonitosti kojeg je branilac uložio protiv sudske odluke o određivanju pritvora. Navedene odluke su dostupne na pretraživaču zvanične internet adrese Vrhovnog kasacionog suda: https://www.vk.sud.rs/sr/solr-searchpage/results?court_type=vks&matter=_none&registrant=_none&subject_number=&date_from%5Bdate%5D=&date_to%5Bdate%5D=&keywords=&phrase=&sorting=by_date_down&redirected=213&level=0&results=10, pristupljeno 23. 7. 2022. godine.

proverava niti prvostepeni, niti drugostepeni sud. Takođe, ministar može odložiti izručenje (čl. 34. ZMPPKS) ili dozvoliti privremeno izručenje lica državi molilji (čl. 35. ZMPPKS) pod određenim uslovima. Ministarstvo nadležno za unutrašnje poslove izvršava rešenje kojim se dozvoljava izručenje i u dogovoru sa nadležnim organom države molilje će odrediti vreme, mesto i način predaje okrivljenog ili osuđenog u roku od 30 dana od dana kada ministar donese rešenje kojim se dozvoljava izručenje, a ukoliko država molilja bez opravdanog razloga ne preuzme okrivljenog ili osuđenog u dogovoreno vreme on će se pustiti na slobodu (čl. 37. ZMPPKS).

U postupku pred ministrom prilikom ekstradicije uloga branioca nije prepoznatljiva, što upućuje da je angažovanje branioca usmereno i zakonom predodređeno samo u postupku pred sudom. U tom smislu, branilac kao stručno lice nema priliku da pred ministrom direktno ukaže i obrazloži činjenice koje se odnose na lice čije se izručenje zahteva i koje su od važnosti za proveru pretpostavki od strane ministra radi donošenja odluke o zahtevu za izručenje. Eventualno, branilac može obavestiti ministra o podnetim predstavkama ili odlukama međunarodnih organizacija i sudova koje bi mogle biti od značaja za proveru pretpostavki za izručenje.

PRIMENA MEĐUNARODNIH STANDARDA U POSTUPKU ZA IZRUČENJE

Pravila koja su opšteprihvaćena u međunarodnoj zajednici imaju ulogu usmeravanja u zakonskom regulisanju i sprovođenju različitih postupaka, obuhvatajući i postupak za izručenje. To su pravila koja su utvrđena pomenutim međunarodnim ugovorima, poput Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Evropske konvencije o ekstradiciji, Konvencije o transferu osuđenih lica, kao i pravila drugih međunarodnih ugovora poput Konvencije o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja⁴³ i Evropske konvencije o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima⁴⁴. Navedenim međunarodnim pravnim aktima garantuju se i štite osnovna ljudska prava, među kojima je i

---

⁴³ Zakon o ratifikaciji Konvencije o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja sa protokolima br. 1. i 2. *Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 9/2003.

⁴⁴ Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima sa dodatnim protokolom, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 10/2001.

pravo okrivljenog na odbranu. Takođe, od važnosti su aktivnosti i preporuke Komiteta protiv torture (CAT) i odluke Evropskog suda za ljudska prava.

Komitet protiv torture je nezavisno telo organizacije Ujedinjenih nacija koje prati i nadgleda sprovođenje i uvažavanje pravila Konvencije o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja u nacionalnim državama. Države koje su potpisnice navedene Konvencije su dužne da podnose periodične izveštaje o sprovođenju različitih mera kojima se uvažavaju odredbe Konvencije. Isto tako, Komitet može konkretnoj državi uputiti određene preporuke za sprovođenje mera kojima se uvažavaju pravila iz Konvencije. Tako na primer, u Nacionalnom izveštaju Komiteta za Republiku Srbiju od 2017. godine upućuju se preporuke da je potrebno, između ostalog, ojačati ulogu ombudsmana u cilju prevencije torture, ulagati u objekte i unaprediti sistem alternativnih sankcija radi rešavanja problema prenaseľljenosti zatvora itd.⁴⁵ Odlukom navedenog Komiteta br. 857/2017. od 22. 9. 2019. godine utvrđuje se da je Srbija, izrućujući Dževdeta Ajaza Turskoj krajem 2017. godine, povredila odredbe čl. 3. i 22. Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka.⁴⁶ Tokom izrućenja navedenog lica, njegov branilac u Republici Srbiji je postupajućem sudu dostavio presudu Evropskog suda za ljudska prava po predstavi br. 11804/22 kojom je utvrđeno da je Turska na Ajazovu štetu povredila čl. 5, st. 3. i 4. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.⁴⁷ Takođe, branilac je priložio i pritužbu Komitetu protiv torture u vezi sa zahtevom za ekstradiciju Dževdeta Ajaza o čemu je Komitet odlučio da traži od Republike Srbije da se uzdrži od izrućenja. Međutim, Ministarstvo je donelo odluku kojom se dozvoljava izrućenje navedenog lica.⁴⁸

Odlukama Evropskog suda za ljudska prava štite se i proklamuju osnovna prava čoveka koja su propisana u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, koja konvencija ima značajnu ulogu u uspostavljanju i primeni opšteprihvaćenih međunarodnih pravnih standarda. Takođe, Evropski sud za ljudska prava može uputiti privremene mere državama radi zaštite ljudskih prava.⁴⁹ Tako na primer navedeni sud je izrekao privremenu meru

---

⁴⁵ National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21* Serbia, 18, dostupno na <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/339/39/PDF/G1733939.pdf?OpenElement>, pristupljeno 25. 7. 2022. godine.

⁴⁶ Beljanski, S. (2019). Sud u službi politike. Slučaj izrućenja Dževdeta Ajaza. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, br. 2/2019, 228.

⁴⁷ *Ibid.*, 230.

⁴⁸ *Ibid.*, 232.

⁴⁹ Pravilo 39 Poslovnika Evropskog suda za ljudska prava o privremenim merama – European court for human rights, (2020). *Rules of court*. Strasbourg, 20.

Republici Srbiji za odlaganje izručenja bahreinskog državljanina Mohameda Ali Ahmet Jafaara Kraljevini Bahrein.⁵⁰ Međutim, u ovom radu se daje osvrt na ulogu branioca u ekstradicionom postupku kroz praksu navedenog suda. Naime, to su sudske odluke kojima se ukazuje na zaštitu prava na odbranu, kao i na ulogu i aktivnosti branioca u postupku izručenja, koje sudske odluke mogu biti smernice za izmenu i dopunu zakona kojima se reguliše postupak izručenja u Republici Srbiji. Tako na primer, odlučujući u predmetu *Rusishvili v. Goergia*,⁵¹ po predstavlci br. 15269/13, sud je, između ostalog, utvrdio da je povređeno pravo okrivljenog na odbranu, odnosno da postoji povreda čl. 6. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, iz razloga što istom nije omogućeno pravo na angažovanje advokata u prvim trenucima njegovog hapšenja i pritvaranja. Takođe, u predmetu *Nevzlin v. Russia*,⁵² po predstavlci broj 26679/08, sud je utvrdio da je povređeno pravo okrivljenog na odbranu pred nadležnim sudom u Rusiji, nakon što je izručen iz Izraela. Naime, njegovom advokatu nije omogućeno dovoljno vremena da se upozna s obimnim spisima predmeta iako je isti zahtevao duži vremenski rok za razmatranje celokupnog predmeta. U tom smislu može se govoriti o povredi prava na pravično suđenje, koje je uslov za dozvolu izručenja. Zatim, u predmetu *Buriyev v. Russia*,⁵³ prema predstavlci broj 42874/18, Evropski sud za ljudska prava utvrđuje da je sud u Rusiji povredio čl. 3. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda kada je izručio okrivljenog Buriyeva državi Tadžikistan, iako su okrivljeni i njegov branilac u više navrata sudu ukazali da okrivljenom pretila opasnost od torture ako bude izručen, s obzirom da je ranije više puta bio fizički zlostavljan od strane vlasti u Tadžikistanu. Ovaj slučaj je imao tragičan epilog iz razloga što je okrivljeni za vreme izdržavanja kazne zatvora u Tadžikistanu umro otrovan hranom u zatvoru. Zatim, od značaja je ukazati na aktivnosti branioca koji može podneti zahtev za odobravanje azila licu čije se izručenje zahteva. O tome je bilo više reči u predstavlci broj

---

⁵⁰ Odluka o privremenoj meri je dostupna na zvaničnom internet pretraživaču Evropskog suda za ljudska prava – HUDOC: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-218397>, pristupljeno 26. 7. 2022. godine.

⁵¹ Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Rusishvili v. Georgia* od 30. juna 2022. godine, dostupno na <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-218078>, pristupljeno 27. 7. 2022. godine.

⁵² Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Nevzlin v. Russia* od 18. 1. 2022. godine, dostupno na <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-215133>, pristupljeno 27. 7. 2022. godine.

⁵³ Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Buriyev v. Russia* od 29. 3. 2022. godine, dostupno na <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216455>, pristupljeno 27. 7. 2022. godine.

41326/17, slučaj *Shenturk and others v. Azerbaijan*,⁵⁴ kada su tokom 2017. godine vlasti Turske zahtevale od države Azerbejdžan ekstradiciju okrivljenog Shenturk-a. On je potom bio pritvoren u Azerbejdžanu, a njegov advokat je podneo zahtev za odobravanje azila preko kancelarije UNHCR-a u gradu Bakuu i o tome obavestio vlasti Azerbejdžana. Uprkos tome isti je bio izručen Turskoj, a u vezi sa ovim slučajem Evropski sud za ljudska prava je utvrdio da postoji povreda čl. 3. i 5. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Takođe, u obrazloženju određenih presuda Evropskog suda za ljudska prava ukazuje se na različite procesne aktivnosti branioca tokom postupka izručenja. Tako na primer, u slučaju *Shamayev and others v. Russia and Georgia*,⁵⁵ branioci su osporavali istovetnost lica čije se izručenje zahteva tokom 2002. godine, navodeći da su pogrešno naznačena njihova imena u zahtevu za izručenje i da je to indikativna okolnost da vlast Rusije, koja zahteva izručenje, pokušava da ih zameni s određenim preminulim licima koja nisu krivično procesuirana. Takođe, branioci su ukazali vlastima Gruzije da Rusija nije prihvatila Protokol br. 6. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i isticali su zahteve da se odloži ekstradicija zbog lošeg zdravstvenog stanja lica čije se izručenje zahteva. Međutim, u predstavci br. 22205/13, slučaj *Čalovskis v. Latvia*,⁵⁶ advokati su, između ostalog, istakli da im je bilo onemogućeno da se blagovremeno upoznaju sa spisima sudskog predmeta u postupku izručenja, ali je Evropski sud za ljudska prava povodom tih navoda iz predstave ukazao da advokati nisu izričito tražili od suda da se upoznaju sa spisima predmeta niti su tražili odlaganje suđenja kako bi mogli da se upoznaju sa predmetom. Prema tome, u nekoliko prethodno navedenih slučajeva pred Evropskim sudom za ljudska prava ukazuje se na različite aktivnosti branioca. Najpre, neophodno je obezbediti branioca okrivljenom ili osuđenom u postupku izručenja. Zatim, ukazuje se na različite mogućnosti i aktivnosti branioca u postupku ekstradicije, poput toga da se branilac može obratiti navedenom sudu radi izdavanja privremene mere kojom se odlaže izručenje, da branilac može tražiti odlaganje izručenja zbog lošeg zdravstvenog stanja okrivljenog odnosno osuđenog, zatim branilac može podneti zahtev za odobravanje azila licu čije se izručenje zahteva i da ukaže sudu koji vodi

---

⁵⁴ Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Shenturks and others v. Azerbaijan* od 10. 3. 2022. godine, dostupno na <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216016>, pristupljeno 27. 7. 2022. godine.

⁵⁵ Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Shamayev and others v. Russia and Georgia* od 12. 4. 2005. godine, dostupno na <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68790>, pristupljeno dana 28. 7. 2022. godine.

⁵⁶ Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Čalovskis v. Latvia* od 24. 7. 2014. godine, dostupno na <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145791>, pristupljeno dana 28. 7. 2022. godine.

postupak izručenja na ranije i potencijalne povrede ljudskih prava prema licu čije se izručenje zahteva u državi čiji je on državljanin i da ta država nije prihvatila određene međunarodne konvencije i njihove protokole kojima se štite ljudska prava. Takođe, ukazuje se da je potrebno da branilac traži od suda koji vodi postupak izručenja dovoljno vremena za upoznavanje sa celokupnim spisima predmeta.

ZAKLJUČAK

Zakonske odredbe kojima se određuje položaj branioca u ekstradicionom postupku je neophodno sagledati s ostalim zakonskim odredbama kojima se uređuje ekstradicioni postupak. Na taj način se omogućava razumevanje uloge, prava, obaveza i ovlašćenja branioca tokom celokupnog ekstradicionog postupka od početka do kraja. Zatim, ekstradicioni postupak predstavlja specifičan institut međunarodne krivičnopravne pomoći mešovite pravne prirode, pa se nužno otvara pitanje položaja branioca koji vrši funkciju stručne odbrane lica čije se izručenje zahteva.

Pored navedenog, neophodno je uzeti u razmatranje odredbe drugih zakona kojima se određuje položaj branioca, prvenstveno odredbe ZKP-a, s obzirom da zakon koji uređuje postupak ekstradicije – ZMPPKS upućuje na njegovu primenu. Takođe, ustavne odredbe i odredbe Evropske konvencije o ekstradiciji, Konvencije o transferu osuđenih lica i odredbe drugih ratifikovanih međunarodnih ugovora su od naročite važnosti s obzirom da zakonski propisi moraju biti sa njima usaglašeni. Prema tome, izvodi se zaključak da se položaj branioca u ekstradicionom postupku mora sagledati sa šireg aspekta uzimajući u obzir odredbe većeg broja zakona, kao i da je neophodno da branilac bude upoznat sa svim zakonskim odredbama koji su od važnosti za regulisanje i sprovođenje postupka izručenja. Položaj branioca je dosledno regulisan zakonskim propisima u skladu sa načelom zakonitosti, a ne na osnovu sudske prakse, analogije ili običaja.

U pogledu primene međunarodnih standarda u regulisanju i sprovođenju postupka izručenja u Republici Srbiji i položaja branioca u tom postupku, postoje šire mogućnosti koje branilac može preduzeti, poput podnošenja pritužbi i predstavki Komitetu protiv torture i Evropskom sudu za ljudska prava, zatim podnošenje zahteva za odobravanje azila licu čije se izručenje zahteva i druge procesne aktivnosti na koje se ukazuje u odlukama Evropskog suda za ljudska prava, koja načelno nisu isključena niti zabranjena zakonima Republike Srbije, ali bi svakako trebalo da budu smernica u budućem zakonskom regulisanju postupka izručenja.

LITERATURA

- Bajović, V. (2021). Razlozi za odbijanje ekstradicije u praksi evropskog suda za zaštitu ljudskih prava. U: *Kaznena reakcija u Srbiji*, Ignjatović, Đ. (ur.). Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Beljanski, S. (2019). Sud u službi politike. Slučaj izručenja Dževdeta Ajaza. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, br. 2/2019.
- Božić, V., Leštanin, B., Nikač, Ž. (2018). Ekstradicija kao vid međunarodne saradnje u izdavanju lica sa osvrtnom na postupanje policije. U: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Prištini* (ur. Vujović, O.). Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet u Prištini.
- Cakić, S. (2017). *Položaj branioca u krivičnom postupku*, masterski rad. Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.
- European court for human rights, (2020). *Rules of court*, Strasbourg.
- Gajić, Z., Spasić, D. (2014). Ekstradicija i postupanje policije sa stranom međunarodnom potencijom. *Bezbednost*, 5 (1).
- Hrle, V. (2020). Primena standarda i garancija iz čl. 3. i 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima u postupku ekstradicije. *Branitelj*, 133 (1).
- Jovašević, D. (2018). Ekstradicija i azil u svetlu zaštite ljudskih prava migranata. *Institut za kriminološka i sociološka istraživanja*, 37 (2).
- Jovašević, D. (2018). Ekstradicija u pravu Republike Srbije. *Vojno delo*, 70 (6).
- Kamber, K. (2014). *Izručenje u kontekstu Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava temeljnih sloboda*. Ghent: Univerziteit Gent.
- Монастирська, В. Ю. (2019). Повноваження адвоката при здійсненні видачі (екстрадиції) особи. *Юридична наук*, 102 (12).
- Nikolić, D. (2009). Elementi sudskog prava u pravnom sistemu Srbije i Evropske unije. U: *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* (ur. Jovanović, M., Boškov, Ž. i dr.). Novi Sad: Matica srpska.
- Radulović, D. (2012). Ekstradicija kao oblik međunarodne krivičnopravne saradnje. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 50 (1–2).
- Stefanovska, V. (2016). Extradition as a tool of inter-state cooperation: Resolving issues about the obligation to extradite. *Journal of Liberty and International Affairs*, 2 (2).
- Škulić, M. (2020). *Međunarodno krivično pravo*. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
- Škulić, M. (2019). *Krivično procesno pravo*. Beograd: Službeni glasnik.

Pravni propisi

- Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima RS, *Službeni glasnik RS*, br. 20/2009.
- Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o ekstradiciji sa dodatnim protokolima RS, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 10/2001. i *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori* br. 12/2010.
- Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa dodatnim protokolima, *Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*,

- br. 9/2003, 5/2005. i 7/2005. – ispr. i *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 12/2010. i 10/2015.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o transferu osuđenih lica sa dodatnim protokolom RS, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/2001.
- Zakon o ratifikaciji Konvencije o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja sa protokolima br. 1 i 2, *Službeni list SCG – Međunarodni ugovori*, br. 9/2003.
- Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima sa dodatnim protokolom, *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 10/2001.
- Zakonik o krivičnom postupku RS, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021. – odluka US i 62/2021. – odluka US.
- Zakon o opštem upravnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2016. i 95/2018.
- Zakon o prekršajima, *Službeni glasnik RS*, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016. – odluka US, 91/2019. i 91/2019. – dr. zakon
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005.
- Zakon o ratifikaciji Ugovora između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Republike Austrije o pravnoj pomoći u krivičnim stvarima, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 2/83.
- Zakon o potvrđivanju Ugovora između Republike Srbije i Republike Hrvatske o izručenju, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 13/10.
- Zakon o potvrđivanju Ugovora između Republike Srbije i Bosne i Hercegovine o izručenju, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 16/2014.
- Zakon o potvrđivanju Ugovora između Republike Srbije i Crne Gore o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim stvarima, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 1/2010.
- Zakon o potvrđivanju Ugovora između Republike Srbije i Crne Gore o izručenju, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 1/11.
- Zakon o potvrđivanju Ugovora između Republike Srbije i Sjedinjenih Američkih Država o izručenju, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 2/2019.
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/1971.
- National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21* Serbia, pristupljeno 25. 7. 2022. godine.
- Uredba o ratifikaciji Sporazuma između Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i Savezne Republike Nemačke o izdavanju, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi*, br. 17/76.
- Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS* br. 98/2006. i 115/2021.
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, dostupna na <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>, pristupljeno 23. 7. 2022. godine.

- Odluka o privremenoj meri je dostupna na zvaničnom internet pretraživaču Evropskog suda za ljudska prava – HUDOC: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-218397>, pristupljeno dana 26. 7. 2022. godine
- Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Rusishivli v. Georgia* od 30. 6. 2022. godine, dostupno na <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-218078>, pristupljeno 27. 7. 2022. godine.
- Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Nevzlin v. Russia* od 18. 1. 2022. godine, dostupno na <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-215133>, pristupljeno 27. 7. 2022. godine.
- Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Buriyev v. Russia* od 29. 3. 2022. godine, dostupno na <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216455>, pristupljeno 27. 7. 2022. godine.
- Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Shenturks and others v. Azerbaijan* od 10. 3. 2022. godine, dostupno na <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216016>, pristupljeno 27. 7. 2022. godine.
- Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Shamayev and others v. Russia and Georgia* od 12. 4. 2005. godine, dostupno na <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68790>, pristupljeno dana 28. 7. 2022. godine.
- Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Čalovskis v. Latvia* od 24. 7. 2014. godine, dostupno na <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145791>, pristupljeno dana 28. 7. 2022. godine.